

cephala magna), (Anoplocephala perfoliata) and rarely - (Paranoplocephala magna). The mucous membrane of a lean gut bluetongue is inflamed, bulked up, with centre reddening and it is plentifully covered by slime of horses.

ҚАРАҚАЛПАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАРҰАШЫЛЫҚТЫ РАҰАЖЛАНДЫРЫҰ ХӘМ ӨНИМ САПАСЫН ЖАҚСЫЛАҰ

Т.Қ.Наўрызov – ассистент оқытушы

Ташкент мәмлекетлик аграр университети Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: ем-хашак, регион, агроклимат, силос, сенаж, дағал ұтлар.

Ключевые слова: корма, регион, агроклимат, силос, сенаж, грубые корма.

Key words: dips, the region, agro area, silos, haylage, roughage.

Хәзирги күнде шарұашылық өнімлерин жетистириўди көбейтиў ушын азықлық от-жемлик егинлерден жоқары өнім алып өзине түсер бахасын арзанлатыў жеке меншик есабындағы фермер хожалықларының баслы мақсети.

Бирлескен Миллетлер Шөлкеминин азық аўқат бойынша бағдарламасы мағлыўматлары бойынша, медициналық көз қарастан ҳәр бир адам организмине 1 жыл даўамында 90,9 кг нан хәм нан өнімлери, 46,1 кг гөш, 10,1 балық, 135,6 кг сүт, 99,7 кг палыз өнімлери 19,5 кг палыз, 50,4 картошка, 58,3 кг мийўе, 13,9 кг жүзим, 6,3 кг май хәм т.б талап етиледі.

Қарақалпақстан жағдайында халықтың жан басына жоқарыда көрсетилген аўыл хожалығы өнімлерин жеткерип бериў ушын регион агроклимат шараятларына бейимлескен нәсилли жоқары өнімдарлы шарұа малларын жетистириў, халыққа белип берилген тамарка жерлеринен өнімли пайдаланыў хәм бизиң климатқа ийкемлескен қарамал пародаларын (гөшке, сүтке бағдарланған) бағыў талап етиледі [1:39].

Шарұашылықты раўажландырыў бойынша Өзбекстан Республикасы Президентиниң 2006 - жыл 23-марттағы ПК-308 санлы «Жеке жәрдемши хәм фермер хожалықларында шарұа малларын көбейтиўди хошаметлеў ис илажлары хаққындағы» Пәрманының қабылланыўы хәм 2008 - жылы 21 апрелдеги ПК-842-санлы «Жеке жәрдемши хәм фермер хожалықларында шарұа малларының бас санын көбейттириў хәм күшли азықлық затлар менен тәмийинлеў, гөш сүт өнімлерин ислеп шығарыў хәм қайта ислеў хаққындағы» Пәрманы қабыл етилди. Усы Пәрманларға тийкарланып халықтың шарұашылық өнімлерине болған талабын қанаатландырыў мақсетинде республикамызда қарамаллардың санын көбейтиў, олардан алынуатуғын шарұа өнімлерин жетистириў хәм қайта ислеў жумыслары жеделлик пенен алып барылыўы талап етиледі.

Шарұашылықты буннан былай фермер хожалықларында раўажландырыў мақсетинде төмендеги жумыслар алып барылыўы тийис:

- Фермер хәм жеке жәрдемши хожалықларында маллар ушын беккем от-шөп базасын жаратыў. Буның ушын от-жемлик егинлерди егиў хәм жоқары зурәт жетистириў, ири от-шөпти майдалап, концентрат жемлерди араластырып, парлап жарма қылып бериўди жолға қойыў. Баланслы рацион тийкарында малдың жынысына, жасына, тири салмағына хәм өнімдарлығына қарай азықландырыўды нәзерде тутылыўы керек.

- Нәсилшилик жумысларын буннан былайда раўажландырыў ушын жасалма урықландырыўды кеңнен ен жайдырыў, нәсилдар бұғалар

урығы менен өзимиздиң жергиликли малларды ҳасылландырыў мақсетке муўапық. Сырт еллерден алып келинген нәсилли малларды саклаў хәм бағыўды дурыс жолға қойыў, зооветеринария сервис пунктлеринен жетерли дәрежеде пайдаланыў, олардан төл алыў, рационал бағыў, жынысый жетилисиў дәўиринде оларды өз бағдарындағы нәсилли бұғалар урығы менен урықландырыў керек.

- Фермер хәм жеке меншик хожалықларын зооветеринариялық сервислерден пайдаланыўды еледе жетилистириў, зооветеринария кәнигелердиң билимин жетилистириў мақсетинде оларға кәнигелик оқыў курсларын шөлкемlestириў тийис [4:31].

Шарұашылықты раўажландырыў ушын хожалықларды кәнигелестериўге итибарды күшейтиў, пән жетискенликлери хәм алдағы тәжрийбелерди ислеп шығарыўға енгизиў, шарұа малларының бас санларын көбейтиў, нәсалин жақсылаў, өнімдарлы падаларды пайда етиў, шарұашылық хызметкерлериниң материаллық, мораллық хәм мәдений тәмийинлениўин иске асырыў керек.

Хәзирги ўақытта шарұашылықты жоқары дәрежеге көтериў илажларынан бири болып есапланған азықлық затлар дерегин беккемлеў илажларын әмелге асырыў мақсетке муўапық. Буның ушын көбинесе табиғый отлақлы жайлаўлар хәм пишензарлықлардан өнімли пайдаланыў, көк жоңышқа уны, силос, сенаж, ири от-шөплер, тамыр жемисли азықлар жыйнаўға айрықша итибар бериў талап етиледі. Буннан тысқары, азықлық егинлердиң ҳасылдарлығын хәм олардың тойымлылығын жоқарылатыўға ерисиў, хәр қыйлы тойындырылған комбикорма, премикс ислеп шығарыўды арттырыў от-жем хәм рационлардың тойымлылығын жоқарылатыў мақсетинде қолланылатуғын аминокислоталар, биологик актив араласпалар, антибиотиклер, микробиологик синтезлер процесинде алынған биологик азықлар хәм рационның минераллық курамын тойындырыў арқалы пайдала-нылатуғын микроэлементлер ислеп шығарыў жолға қойылыў керек [2:251].

Азықлық затлар запасын хәм хәр қыйлы азықлар фондын шөлкемlestириў бир қанша курамалы ис. Бул мақсетке ерисиў ушын көпшилик технологик процесслердиң жетилистирилиўи хәм от-жемлик егинлерди жетилистириў ушын хәзирги заман техникалары менен тәмийинлеў жаңа ислеп шығарыў процесслери хәм комплекслер ашылыўы, оларды әмелде туўры қолланыў талап қылынады.

Шаруашылық өнімлерин ислеп шығаруы көлемін тек сақтау, от-жем менен толық тамийинлениуін шешиуге ғана байланыссы болмай, маллардың өнімдарлық дәрежесин арттыруыға да байланыссы болады. Бұған ерисиу усылын шаруашылық илимий институтлары, селекция станциялары, лаборатория, жоқары оқыу орынларының илимий қәнийгелери хәмде алдыңғы шаруашылық хожалықларының шаруашылықта алып барылып атырған илимий жумысларын маллардың өнімдарлығын арттыруыға қаратылыуы керек [3:157].

Сыйырлардың турған жайының ыссылығы орташа 8-10°C дан аспауы керек. Хаўаның сууықлығы малларда зат алмасыуын активлестиреди, сүттиң майлылығын арттырады. Бирақ, күтә қатты сууықта кери тәсир ететуғынын көрсетти. Айрым маллар ыссылыққа шыдамастан шығынға ушырайды ямаса сүт өнимин кемейтеди. Мәселен, малханадағы хаўаның ыссылығы 42-43°C қа жетсе, бундай жағдайда сыйырлардың өнімдарлығы 50-60 % кемейип кетеди. Фермаларда сыйырларды ыссылықтан сақтау ушын жазғы шертеклер исленип, хәуиз сууы менен тәмийинленип хәм профилактикалық илажлар исленеди. Нәтийжеде азанғы мезгилде кешке қарағанда сыйырдың сүттилиги хәм майлылығы артты [1:37].

У.Насыров, А.В.Асатуров, Т.Х.Икрамов, М.Ажибеков, У.Қалимбетовлардың жазыуларына қарағанда басқа республикадан Қарақалпақстанға алып келинген породады малларды от-жемлер менен азықландыруы хәм бағыуды дурыс шөлкемлестиреу арқалы хожалықларда сүт хәм гөш өнімдарлығын көбейтиуге болатуғынлығын анықлаған. Мәселен, жергиликли маллар менен

даланың қызыл малын шағылыстыруы нәтийжесинде алынған қоспақлардың салмағы, 200-350 килограммға, сүтиниң майлылығы 0,6-1,8 процентке артты [3:58].

Көплеген илимпазлардың тексеруине қарағанда, жас малларды 15-18 айлық дәуиринде бағып семиртеу арқалы олардан мол гөш алыу, сондай-ақ гөштиң химиялық курамы артауғынлығын дәлиллейди. Жас маллардың сойымлық шығымы 65-70 % ке жетеди. Гөш адам ушын керекли аўқатлық зат болып, оның курамында тири организм ушын зәрүрли болған майға, белокқа, углеводқа, минерал дузға хәм витаминлерге бай болады. Гөштиң белогли курамында хәр қыйлы аминокислоталар бар.

Аўыл хожалығы шарауашылық маллары өнімдарлығын арттыруы ушын төмендеги үш түрли илажды әмелди асыруы лазым :

-Маллардың тәбийғый талапларын қанықтырған халда азықландыруы.

Маллардың нәсилин жақсылау, нәсилли маллардың бас санын көбейтеу, өнім беріу қәсийетлерин жетилистирип барыу [5:182].

-Шаруашылық тармақларындағы аўыр мийнет түрлерин санаат тийкарында ислеуге өтке-риу.

-Республикамызда мал шаруашылығын раўажландыруы ушын барлық шәраятлар жара-тылған. Маллар ушын жетерли дәрежеде жай-лаулар, пишензарлар хәм егислик жерлер болып, бул өз гезегинде маллардан алынатуғын шаруашылық өнімлерин көп муғдарда, сапалы хәм арзан жетистиреу, халқымыздың азық аўқатқа болған талабын қанаатландыруыға толық жетерли.

Әдебиятлар

1. Абдиров Б., Қәлиметов У. Қарақалпақстанда мал шаруашылығын раўажландыруы жоллары. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 1981.
2. Василев И.А., Цютин Е.Т. Овцеводство. -Москва: «Колос», 1979.
3. Литовченко Г.Р., Есаулов П.А. Овцеводство. -Москва: «Колос», 1972.
4. Носиров У.Н. Қорамолчилик. -Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедиясы. Давлат миллий нашриёти, 2001.
5. Стояновская В.И. Разведение каракульских овец. -Тошкент: «Фан», 1966.

РЕЗЮМЕ

Мақолада республикамызда чорвачиликнинг фермер ва шахсий ёрдамчи хўжалиқларда ривожланиши молларни парвариш қилиш ва озиқлантириш масалалари, бу хўжалиқларда наслчилик ишларини олиб бориш ва мустақам озук базасини яратиш кераклиги кўрсатилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается развитие отрасли животноводства и повышение качества продукции в фермерских и личных подсобных хозяйствах и каким образом в этих хозяйствах организовать содержание и кормление, и одновременно заниматься племенным делом в скотоводстве.

SUMMARY

The article is devoted to the study of the development of stock-breeding branch and increasing the quality of product in farming and private subsidiary husbandries. The author also studies the ways of organizing the care and feeding, dealing with tribal work in cattle breeding in these husbandries.